

(1933); *Revue Archéologique* VI (1934); *Revue internationale des études balkaniques* I (1934), од Прашникар (*Jahreshefte des öster. arch. Instituts* XXVII (1931) и од други.

Студијата на Коршоец доаѓа да потполни една осетна празнина околу проблематиката на некрополата во Требениште. Неговата студија претставува извесен чекор напред од досегашните проучувања на некрополата во Требениште. Најновите раскопки, што се вршеа во 1953 година во Требениште, ќе фрлат секако нова светлина врз проблематиката на некрополата во Требениште.

Х. Г. Андоновски—Полјански, Скопје.

V. EHRENBURG: *Sophocles and Pericles*. Oxford. B. Blackwell. 1954. Стр. 187. in 8°.

V. Ehrenberg познати прашки историчар антике издало је у Енглеској, за последњих десетак година, две књиге у којима обрадује атичку историју V. века пре н. е. Његова књига *People of Aristophanes* објавлена 1943 год. даје анализу и приказ атичког друштва крајем V. века кроз историски материјал Старе атичке комедије. Методолошки књига поставља као проблем однос комедије и историје. Нова књига V. Ehrenberg-a: *Sophocles and Pericles* која је изашла почетком 1954 год. резултат је истог научног метода. У њој писац покушава да постави однос измеѓу трагедије и историје, т. ј. да реконструира историску позадину Перикловог доба кроз анализу Софоклових трагедија. Тачније, његов непосредни циљ састоји се у томе да, ослањајући се углавном на податке из неких Софоклових трагедија, пронађе историске чињенице релевантне за однос Софоклов према Периклу. Јер, по мишљењу аутора, у односу ова два најизразитија претставника Перикловог доба персонафициран је сукоб два опречна философска погледа на свет, који је био од битног значаја за даљу историју Атине, тако да успостављање праве историске везе измеѓу Софокла и Перикла истовремено осветљава и интелектуалну проблематику овога доба.

Коришћење Софокловог књижевног дела за исправку и допуну традиционалних историских извора доследно је спровеђено истог оног метода којим се аутор послужио у својој ранијој књизи о Аристофановој комедији. Насупрот схватању да је Софокле — у поређењу са Есхилом и Еурипидом — био претставник чисте уметности, „драматичар који је своје драме правило из непроменљивих елемената људског живота“, све више преовлађује историски аспект у анализи Софокловог књижевног дела. Као историчар по струци Ehrenberg је у својем историзму отишао знатно даље од већине класичних филолога. Тако на пр. Bowra (*Sophoclean Tragedy* 1944) иако претставник извесног умереног историзма у својој анализи Софоклових трагедија изричито искључује могућност „директних Софоклових алузција на догађаје свога времена“. Ни највећа генијалност, подвлачи он, не би нас могла уверити да је Софоклов Едип моделисан према Периклу. Меѓутим, баш ову немогућност узима V. Ehrenberg као средишњу тачку своје хипотезе која поставља директну паралелу измеѓу Софоклових митских јунака Креонта и Едипа с једне и историске личности Перикла с друге стране.

Научна хипотеза коју је Ehrenberg смело поставио уско је везана за специфичност његовог историског метода, т. ј. његовог става према трагедији као историском извору. И поред тога што однос измеѓу Атичке трагедије није тако директан као однос измеѓу комедије и историје, јер комедија обилује чињеницама дневног друштвеног и политичког живота, а трагедија највише ако алудира на те догађаје, ипак је аутор како се чини савладао ову тешкоћу. Јер метод његовог историског посматрања у крајњој линији је психолошки (v. *People of Aristophanes* стр. 5). Посматрана историска факта одражавају се у свести

савременика. Она се огледају и у свести песничког генија који је „дете свога времена“ и фиксирају се у његовим књижевним делима. И атичка трагедија и комедија, као институције општег државног и друштвеног значаја, нужно су одраз социјално-психолошких струјања посматраног историског тренутка. Свесно или потсвесно и трагичар уноси у обраду митског материјала савремену атмосферу и свој лични поглед на свет одређен историском ситуацијом.

Полазећи од ове методолошке претпоставке аутор сматра да је у садржини Антигоне и Краља Едипа нашао нове чињенице битне за реконструкцију узајамног односа Софокла и Перикла. Употпућавањем овог новог историског извора осталим историским материјалом Ehrenberg покушава да ухвати готово неухватљиве нијансе овога односа. По његовом мишљењу веза између Софокла и Перикла била је сложена. Политички Софокле није стајао у опозицији према Периклу. Он је суделовао у два маха као активни помагач Периклово империјалне политике: 443 као *ἐπιπλοτάρχης*, Савезне благајне приликом реорганизације у подели трибута, а 441 год. биран за стратега, учествује заједно с Периклом у Самском рату. Мада Ehrenberg умањује значај ове сарадње, ипак искључује претпоставку да је Софокле нагињао олигарсима.

Размисоилажење Софокла и Перикла било је, по Ehrenberg-у, на интелектуалном плану. Апологет традиционалног кодекса моралних вредности Маратонске Атине, Софокле је веровао да су људске ствари резултат дејства ирационалних сила чији су разлози немерљиви људским умом. Као изразити традиционалист Софокле је, по мишљењу Ehrenberg-а, индиректно иступио у Антигони и Краљу Едипу против Перикла претставника струје рационалистичког позитивизма коју су ширили Анаксагора и софисти и која је човека и његов ум стављала у средиште ствари. Ова супротност философско-идеолошког става између песника и државника израз је каже аутор, оне опште интелектуалне затегнутости која је дошла као резултат сукоба старих и нових вредности и у којој, закључује аутор, пре него у некој идеалној хармонији треба тражити историску величину Перикловог доба. Тај антагонизам чије је попрште било цело атичко друштво друге половине V-ог века, нашао је свој израз у Софокловим трагедијама а трагичну заблуду Перикла Софокле је персонифицирао у своја два трагична јунака-владара: Креонту и Едипу.

Своју аргументацију Ehrenberg почиње рашчлањавањем појма неписаних закона *ἄγραφοι νόμοι*. Иако овај исти израз употребљава и Софокле у Антигони (Ant. 454; O. T. 865) и Перикле (Thuc. II, 37, 10), по Ehrenberg-у он пре доказује разлику њиховог погледа на свет него истоветност. Иста реч нема код обојице исту садржину: код Софокла *ἄγραφοι νόμοι* означавају религиски закон, код Перикла неписани друштвени закон. Да код Софокла овај израз има религиски смисао, јасно је. Профани смисао овог израза код Перикла Ehrenberg изводи из санкције коју Перикле предвиђа за повреду неписаног закона: јавно мњење (*αἰσχρὴν ὀρολογουμένην*). Ирационални смисао Периклових речи о неписаним законима Еумолпида, који се примењују на кривца и поред казне световних власти (Ps. Lys. VI, 10), своди се по Ehrenberg-у пре на формално питање религиске праксе него што је израз дубље вере у метафизичку природу ових закона. У привидној сличности израза Ehrenberg налази најдубљу противност философских ставова.

Даљом анализом Антигоне и Краља Едипа Ehrenberg налази нове аргументе за своју хипотезу. У својим трагичним личностима Креонту и Едипу, који су истовремено и политичари и владари, Софокле је, по Ehrenberg-овом мишљењу индиректно осудио Периклову „рационалну мисао“, „реалистички патриотизам“ и „дух егитизма“ који, истиче Ehrenberg, подједнако избијају из Креонтове приступне беседе као и из Посмртне беседе Тукидидовог Перикла (Thuc. II. 365; II. 42, 4; II. 60, 2).

Иако је, каже Ehrenberg, Едип јачи од Креонта и карактером и интелектом и он у питању односа појединца према држави стоји на истој линији са Креонтом (рсп. Периклом). Али у личности Едипа више је дошла до израза Софоклова критика Перикловог рационализма: „Едип је човек који се и сувише ослања на свој сопствени геније и суштина његове трагедије састоји се у томе да служише по поштено и бескомпромисно својим интелектом сам себи доноси пропаст“.

Међутим Ehrenberg не остаје само на општим и даљим поређењима Перикла са Креонтом и Едипом. Он налази у тексту Софоклових трагедија и директних алузија. Његов главни аргуменат за идентификацију Перикла са Креонтом налазе се у уводном дијалогу Антигоне и Исмене где се Креонт спомиње као στρατηγός (Ant. 8: κήρυγμα τὸν στρατηγόν). Пошто, по Ehrenberg-овом мишљењу, за овај израз нема оправдања у миту (јер Креонт никако није могао учествовати у рату Седморице) и пошто овај израз не оправдавају ни разлози стиха ни даље аналогije у тексту ни археолошки материјал, објашњење треба тражити изван текста у спољашњој историској ситуацији. То је, закључује Ehrenberg, директна алузија на Перикла фактичког владара Атине под титулом стратега. Циљ је алузије да гледаоце упозори на сличност водећег државника и трагичког јунака. Исту такву директну алузију налази Ehrenberg и у изразу πρώτος ἀνὴρ (O. T. 33 ἀνδρῶν δὲ πρώτων) у уводној сцени *Краља Едипа*. А то је, каже Ehrenberg, онај исти израз којим Тукидид формулише Периклов политички статус. Израз πρώτος ἀνὴρ и опис куге одмах уводе гледаоца у савремену историску атмосферу. Тако да гледаоци, кроз трагедију митског јунака, стварно прате и слом великог државника који је против ирационалних циљева судбине истакао своју веру у моћ људског разума.

То су главни аргументи које Ehrenberg проналази у Софокловим трагедијама у корист своје хипотезе. Поред тога он ову хипотезу проверава преко других историских извора из којих се може назрети Периклов историски лик онако како су га гледали лични противници и политичка опозиција. Исту ону црту охоле самоуверености (εὐρυκότης) коју Софокле приписује Креонту и Едипу, према Ehrenberg-у, критиковали су неки савременици и код Перикла (Стара комедија, Ион итд.). По Ehrenberg-у, Софоклове трагедије дају подлогу за нову хипотезу, како идеолошког тако и личног, односа песника и државника. Због битне разлике у основним погледима на свет Ehrenberg закључује да Софокле и Перикле нису могли бити велики пријатељи. Тиме он побија једно опште место у историској науци антике.

Као и у ранијој студији о атичкој комедији, тако и у овој новој књизи о атичкој трагедији, специфичност Ehrenberg-овог метода састоји се у третирању драмског литерарног дела као историског документа у коме је фиксирана психолошка атмосфера доба. Али док је циљ раније студије био да се да укупна слика друштвеног и економског живота Атине на једном општем плану, у овој својој последњој књизи Ehrenberg помоћу литерарног дела првенствено поставља један индивидуално-историски однос, из кога онда доноси крајњи закључак о интелектуалној карактеристици доба. Отуда, иако се Ehrenberg ограђује од претераног историзма неких историчара у односу на Атичку трагедију, и његова аргументација, посредством методолошке поставке о литерарном делу као симптому социјалне психологије, открива у крајњој линији директне алузије и конкретне историске чињенице. Текст драме постаје историски материјал за откривање индивидуалног историског односа. Извесна поређења општијег карактера између Софокловог књижевног дела и историске позадине Периклове Атине налазимо и код других аутора (Blumenthal, Pohlenz, Bowra и др.). Али третирање конкретног историског факта: односа пријатељства између две историске личности, кроз материјал драме, налази на извесне методолошке тешкоће које се у крајњој анализи своде на уну-

трашњу противречност историје и песништва као категорије општер и посебног.

По својој композицији ова књига V. Ehrenberg-а изгледа као збирка засебних чланака о истој теми, што чини да научна аргументација није чврсто повезана са формулисаним синтезама у закључку. Отуда извесне партије књиге детаљима знатно прелазе оквир постављене хипотезе (проблематика неписаних закона, анализа табела трибута, поглавље о стратегијама, *arrendix* етс. на крају књиге). Ово често удаљавање од главне теме детаљима које аутор зове „техничким“, чини упадљиву противност широко постављеној теми у уводу и зналачки формулисаним синтезама на крају. Ehrenberg-ов главни аргуменат: директна алузија на Перикла у изразу *στρατηγός* изгледа, како се чини, недовољно осветљен једним другим местом у тексту које се односи на учешће Креонта у рату Седморице (Ant. 1162: *σάσας δὲν ἐχθρῶν τῆδε Καδμείων χθόνα*). Колико је у личности Креонта и Едипа изражена права личност Периклова и његове личне идеје — а колико су ове личности Софоклове биле носиоци „општих идеја које су биле у ваздуху“ (Bowra), тешко је разликовати. Исто онолико колико је тешко пронаћи тачну мисао исторског Перикла у Тукидидовом Периклу. На оним местима где постоји подударност у изразу и код Софокла и Перикла појам неписаних закона Ehrenberg-ови аргументи о битној унутрашњој разлици не изгледају довољно основани.

Исто тако натегнуто је тумачење: *post hoc* место *propter hoc* у хипотези Антигоне, да би се доказало да успех Антигоне 442 (као што каже хипотеза) није утицао на избор Софоклов за стратега 441. Мало је вероватно да би Софокле на положају хеленотамије, као важан сарадник Периклове империјалне политике, писао драму индиректно управљену против државника чију је политику потпомогао. Јер, ма колико да је напад био на интелектуалном плану усмерен против Перикла „првог човека у држави“ он је нужно морао имати и политички карактер. Не изгледа довољно убедљиво да би Перикле учествовао у Софокловом избору за стратега годину дана касније ако се томе дода још и чињеница да није много држао до песниковог војничког талента (Ath. XIII 603 e).

Извесна опречност идеолошког става између Софокла и Перикла несумњиво се намеће из укупне анализе исторских извора. Али докле је ишла та опречност и да ли је увек била тако доследна — ако не примимо онај смисао који Ehrenberg приписује Перикловој употреби израза *ἀγαφὸν νόμον* и ако знамо да је напр. у „Ајанту“ кроз личност Одисеја Софокле заступао принцип доминације ума који ће код Едипа подићи на степен трагичке кривце?

И поред тога што је Софоклове драме употребио као исторски извор, Ehrenberg није сасвим успео да постави ни ступањ пријатељске блискости па чак ни ступањ интелектуалне удаљености између Софокла и Перикла. Његова књига је пре интересантан методолошки покушај и као таква заслужује пажњу.

Душанка Обрадовић, Београд.

Историја народа Југославије, Београд, Просвета, 1953. II-а глава: *Наша земља у римско доба.*

Историја народа Југославије, дело на коме је радио већи број сарадника, намењена је да задовољи потребе ширег круга читалаца. Пред нама је само прва књига тога дела (када Историја буде готова имаће четири књиге), у којој се обрађује период првобитног друштва, робовласничког поретка на територији наше земље, период распадања родовских односа и постанак класног друштва и период раног и развијеног феудализма (VII — поч. XVI в.).